

NCERT Solutions for Class 10 Sanskrit Shemushi Chapter 12 अनयोक्त्यः

प्रश्न 2.

अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उनराणि संस्कृतभाषया लिखत-

(क) सरसः शोभा केन भवति?

उत्तरः

सरसः शोभा राजहंसेन् भवति।

(ख) चातकः किमर्थमानी कथ्यते?

उत्तरः

चातकः पुरुदरं याचते।

(ग) मीनः कदा दीनां गतिं प्राप्नोति?

उत्तरः

मीनः सरोवरे संकुचिते।

(घ) कानि पूरयित्वा जलदः रिक्तः भवति?

उत्तरः

नानानदीनदशतानि पूरयित्वा जलदः रिक्तः भवति?

(च) वृष्टिभिः वसुधां के आर्द्रयन्ति?

उत्तरः

वृष्टिभिः वसुधां अम्भोदाः आर्द्रयन्ति।

प्रश्न 3.

अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत-

(क) मालाकारः तोयैः तरोः पुष्टिं करोति।

उत्तरः

मालाकारः केः तरोः पुष्टिं करोति?

(ख) भृङ्गाः रसालमुकुलानि समाश्रयन्ते।

उत्तरः

भृङ्गाः कानि समाश्रयन्ते?

(ग) पतङ्गाः अम्बरपथम् आपेदिरे।

उत्तरः

के अम्बरपथम् आपेदिरे?

(घ) जलदः नानानदीनदशतानि पूरयित्वा रिक्तोऽस्ति।

उत्तरः

कः नानानदीनदशतानि पूरयित्वा रिक्तोऽस्ति?

(च) चातकः वने वसति।

उत्तरः

चातकः कुत्र वसति?

प्रश्न 4.

अधोलिखितयोः श्लोकयोः भावार्थं स्वीकृतभाषयां लिखत-

(अ) तोयैरल्पैरपि वारिदेन।

उत्तरः

भावार्थ-हे माली! भीषण ग्रीष्मकाल की गरमी से थोड़े से ही जल द्वारा आपके द्वारा करुणापूर्वक इस वृक्ष का जो पोषण किया गया। क्या वर्षिकालीन जल के चारों ओर से धाराओं को बरसाने से बादल के द्वारा वह पोषण किया जा सकता है अर्थात् दिल से किया काम ही ज्यादा फलदायी होता है। मेहनत का फल ही मीठा होता है। दान का नहीं।

(आ) रे रे चातक दीनं वचः।

उत्तरः

भावार्थ-अरे हे मित्र चातक! ध्यान से क्षणभर सुनो। आकाश में अनेक मेघ हैं। सभी बरसने वाले नहीं हैं। कुछ वर्षा से गीला करते हैं व कुछ गरजते हैं अतः सबके सामने दीन वचन कहने का कोई फायदा नहीं है। अर्थात् माँगना भी दानवीरों से ही माँगना चाहिए।

प्रश्न 5.

अधोलिखितयोः श्लोकयोः अन्वयं लिखत-

(अ) आपेदिरे कतमां गतिमभ्युपैति।

उत्तरः

अन्वय-पतङ्गाः परितः अम्बरपथम् आपेदिरे, भृङ्गाः रसालमुकुलाचि समान्यन्ते। सरः त्ययि सङ्कोचम् अञ्चति, हन्त, दीनदीनः मीनः नु कतमा गतिम् अभ्युपैतु।

(आ) आश्वास्य सैव तवोत्तमा श्रीः॥

उत्तरः

अन्वय-तमनोष्ण तत्सम् पर्वतकुलम् आश्वास्य उदादाव विधुराणि काननानि च नानानदीन दशवानि पूरयित्वा च हे जलद! यत् रिक्तः असि तव सा एव उत्तमा श्रीः (आस्ति)।

प्रश्न 6.

उदाहरणमनुसृत्य सन्धि/सन्धिविच्छेद वा कुरुत-

(i) यथा- अन्य + उक्तयः – अन्योक्तयः

(क) _____ + _____ – निपीतान्यम्बूनि

उत्तरः

निपीतानि + अम्बूनि

(ख) _____ + उपकारः = कृतोपकारः

उत्तरः

कृत

(ग) तपन + _____ – तपनोष्णतप्तम्

उत्तरः

उष्णतप्तम्

(घ) तव + उनमा – _____

उत्तर:

तवोत्तमा

(च) न + एतादृशाः = _____

उत्तर:

नैतादृशाः

(ii) यथा – पिपासितः + अपि = पिपासितोऽपि

(क) _____ + _____ = कोऽपि

उत्तर:

कः + अपि

(ख) _____ + _____ = रिक्तोऽसि

उत्तर:

रिक्तः + असि

(ग) मीनः + अयम् = _____

उत्तर:

मीनोऽयम्

(घ) सर्वे + अपि = _____

उत्तर:

सर्वेऽपि

(iii) यथा – सरसः + भवेत् = सरसो भवेत्

(क) खगः + मानी = _____

उत्तर:

खगोमानी

(ख) _____ + नु = मीनो नु

उत्तर:

मीनः

(ग) पिपासितः + वा = _____

उत्तर:

पिपासितोऽपि

(घ) _____ + _____ = पुरतो मा

उत्तर:

पुरतः + मा

(iv) यथा – मुनिः + अपि = मुनिरपि

(क) तोयैः + अल्पैः = _____

उत्तर:

तौयैरल्पैः

(ख) _____ + अपि = अल्पैरपि

उत्तर:

अल्पैः

(ग) तरौः + अपि = _____

उत्तर:

तरोरपि

(घ) _____ + आर्द्रयन्ति = वृष्टिभिरार्द्रयन्ति

उत्तर:

वृष्टिभिः

प्रश्न 7.

उदाहरणमनुसृत्य अधोलिखितैः विग्रहपदैः :

समस्तपदानि रचयत

विग्रहपदानि – समस्त पदानि

यथा – पीतं च तत् पङ्कजम् = पङ्कजम्

(क) राजा च असौ हंसः = _____

उत्तर:

राजहंसः

(ख) भीमः च असौ भानुः = _____

उत्तर:

भीम भानुः

(ग) अम्बरम् एव पन्थाः = _____

उत्तर:

अम्बर प्रथम्

(घ) उनमा च इयम् श्रीः = _____

उत्तर:

उत्तमेश्री

(च) सावधानं च तत् मनः, तेन = _____

उत्तर:

सावधानमनसा